

Wersologia, cz. 1

dr Krzysztof Gajewski

Spis treści

Wprowadzenie	1
Literatura	1
Fonetyka	1
Prozodia	1
Rym	2
Systemy wiersza polskiego	2
Średniowieczny wiersz zdaniowy (asylabiczny)	2
Sylabizm	3

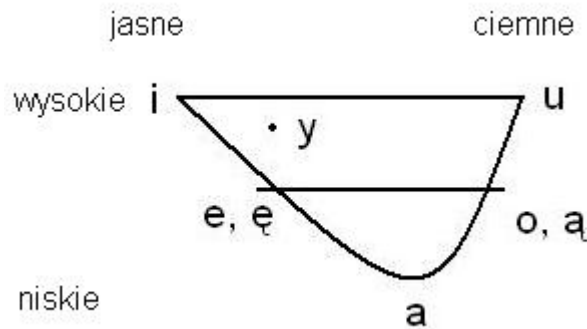
Wprowadzenie

Literatura

- Lucylla Pszczółowska, Wiersz polski
- Maria Dłuska, Próba teorii wiersza polskiego
- Michał Głowiński, Teresa Kostkiewiczowa, Aleksandra Okopień-Sławińska, Janusz Sławiński, Słownik terminów literackich
- Michał Głowiński, Aleksandra Okopień-Sławińska, Janusz Sławiński, Zarys teorii literatury

Fonetyka

	zwar-to-wybuchowe	szczelinowe	zwar-to-szczelinowe	półotwarte	
				ustne	nosowe
wargowe	p / b	f / v		ɪ	m
przedniojęzykowo-zębowe	t / d	s / z	c / dz		n
przedniojęzykowo-dziąsłowe		sz / ź	cz / dź	l, r	
palatalne		ś / ź	ć / dź	j	ń
tylne	k / g	h			

Prozodia

Intonacja zdaniowa — przebieg zmian wysokości tonu strumienia mowy pełniący funkcję dys-tynktywną

- Kadencja (intonacja opadająca) — sygnał zakończenia segmentu akt komunikacji
- Antykadencja (intonacja wznosząca) — sygnał oczekiwania na ciąg dalszy

W języku polskim akcent wyrazowy może być

1. oksytoniczny, np. chcá, tón, já, tý, ón, do snú, za tór
2. paroksytoniczny, np. chciéli, zátor, dómek, osoba, mózgowńica, encefalógram, głównodowodzący, Konstąntynopolitáńczyk
3. proparoksytoniczny, np. chciéliśmy, ma-temátyka, ósiemset
4. proproparoksytoniczny, np. chciélibyśmy

Atony — wyrazy nieakcentowane. Zwykle to jednosylabowe zaimki, przyimki, partykuły, spójniki.

- Proklityka, np. **na** drzewie
- Enklityka, np. skarcił **ja**

Rym

Parametry rymu:

1. akcent

- (a) zestrojony
 - i. żeńskie — akcent paroksytoniczny (oczy – toczy)
 - ii. męskie — akcent oksytoniczny (szum – tłum)
- (b) niezestrojony — rymy różnoakcentowe (otrzymasz – masz)

2. przestrzeń rymowa

- (a) rymy ubogie (twe – swe)
- (b) rymy bogate (warcz – tarcz, piąstkom – częstkom)
- (c) rymy głębokie — sięgają poza granice akcentowanej zgłoski (wrzask – brzask, głębie – gołębie, pragnie – poradnie, powierzchnię – pobieżnie)

3. medium

- (a) mowa — rymy dla ucha (potrzebą – niebo)
- (b) pismo – rymy dla oka

4. stopień dokładności

- (a) rymy dokładne (pełne, ściśle)
- (b) rymy niedokładne
 - i. asonanse — identyczność samogłoskowa (plama – trawa, konie – łosie)
 - ii. konsonanse — identyczność spółgłoskowa (warg – wróg, dreszcze – szczodry)
- (c) rymy hominimiczne (sensacyjna powieść – to się nie mogło powieść)
- (d) rymy tautologiczne — powtórzenie słowa

5. relacja przestrzeni rymowej do granic słów

- (a) rymy składane (kalamburowe) — obejmują więcej niż jedno słowo (do dna – chłodna, bogiń – albo giń)
- (b) rymy łamane — klauzula wersu przeciwna wyraz
Gdy się człowiek robi starszy,
Wszystko w nim po trochu parszywieje;
Ceni sobie spokój miły
I czeka, aż całkiem wyłysieje.

Żeleński Tadeusz Boy, Gdy się człowiek robi starszy

6. kategoria gramatyczna

- (a) rymy gramatyczne (banalne)
 - i. rymy deklinacyjne — przymiotnikowe i rzeczownikowe (*similiter cadens*)
 - ii. rymy koniugacyjne — czasownikowe (*similiter desinens*)

(b)

7. miejsce usytuowania rymów

- (a) rymy końcowe
- (b) rymy wewnętrzne
 - i. średniówkowe
 - ii. przygodne

8. układ rymów

- (a) parzyste (dystychiczne, przylegające)
- (b) przeplatane (krzyżowe)
- (c) okalające
- (d) monorym

Ta mi rzecz barzo niemiła,
Iżeś mię tako postraszyła;
By była co przykrego przemowiła,
Zerwałaby się we mnie każda żyła;
Nagle by mię umorzyła
I duszę by wypędziła.
Rozmowa mistrza Polikarpa ze śmiercią

Systemy wiersza polskiego

Średniowieczny wiersz zdaniowy (asylabiczny)

Gospodnie, daj mi to wiedzieć,
Bych mógł o tem cso powiedzieć,
O chlebowem stole.
Zgarnie na się wszytko pole,
Cso w sto[do]le i w tobole,
Cso le na niwie zwięże,
To wszytko na stole lęże;
Przeclaw Słota, Wiersz o chlebowym stole

- Intonacja zdaniowa pokrywa się z intonacją wierszową
- Ekwiwalencja wers — człon składniowy (poezja meliczna)
- Rym gramatyczny (deklinacyjny, koniugacyjny), parzysty

Ćwiczenie Poniżej znajduje się fragment wiersza średniowiecznego zapisany prozą. Przywróć utworowi oryginalną postać. Scharakteryzuj jego rytm.

A jacy to źli ludzie mieszczanie krakowianie, Żeby pana swego, wielkiego chorągiewnego, Zabiliście, chłopci, Andrzeja Tęczyńskiego! Boże się go pożałuj, człowieka dobrego, Iże tako marnie szcedł od nierownia swojego!

Sylabizm

Orszulo moja wdzięczna, gdzieś mi się podziła?
W którą stronę, w którąś się krainę udała?
Czyś ty nad wszystkie nieba wysoko wniesiona
I tam w liczbę aniołków małych policzona?
Jan, Kochanowski, Tren X

- Jednakowa liczba sylab w wersie
- Średniówka — stały podział wewnątrzwersowy
- Stała klauzula paroksytoniczna oraz akcent paroksytoniczny przed średniówką
- Regularne rymy żeńskie (przestrzeń półtorazgłoskowa)

Przerzutnia
Czyliś do raju wzięta? Czyliś na szczęśliwe
Wyspy zaprowadzona? Czy cię przez teskliwe
Charon jeziora wiezie i napawa zdrojem
Niepomnym, że ty nie wiesz nic o płaczu mojem?
Jan, Kochanowski, Tren X

- Zerwanie z zasadą zgodności wers–zdanie — intonacja zdaniowa nie pokrywa się z podziałem wersowym
- Poetyka klasycystyczna unika przerzutni

Ćwiczenie Rozpoznaj formaty wierszowe poniższych fragmentów. Wskaż przerzutnie.

I
Biernat z Lublina
WIELCY ZŁODZIEJE MAŁE WIESZĄ
Wilk się na liszkę żalował
A złodziejstwo jej zadawał:
„Ty — pry — ludzkie strzechy dzierzesz
A kury im w nocy bierzesz.”

Więc ona się tego prząła,
Zasię wilka winowała.
Rzekąc: „Ty podgrzebasz ściany
I bierzesz z chlewa barany.”

II
Krzysztof Niemirycz
ŚWIERSZCZ I MRÓWKA
Świerszcz polny, część prześpiewawszy
Lata, drugą przepląsawszy,
Kiedy już przykra nadchodziła zima,
Postrzegł się, ale nierychło,
Że nic w spiżarni nie ma,
Garło mu zaraz ucichło,
Widział, że na głód tańce i kuranty
Są barzo czcze prowijanty.

III
Litwo! Ojczyzno moja! ty jesteś jak zdrowie;
Ile cię trzeba cenić, ten tylko się dowie,
Kto cię stracił. Dziś piękność twą w całej ozdobie
Widzę i opisuję, bo tęsknię po tobie.

IV
Święta miłości kochanej Ojczyzny,
Czują cię tylko umysły pocziwe!
Dla ciebie zjadł smakują trucziny
Dla ciebie więzy, pęta niezływe.